

תוכן העניינים

1	מבוא: טקסט משנה עולם – מאז ועד היום
13	חלק ראשון: לקראת המניפסט
	פרק 1. היסטוריה: הולדת המניפסט של המפלגה
15	הקומוניסטית
32	פרק 2. פילוסופיה: הדרך מהגל למרקס
71	פרק 3. ביוגרפיה: הדיאלקטיקה של המהפכנות
87	חלק שני: קריאה במניפסט
89	פרק 4. בורגנים ופרולטרים
118	פרק 5. פרולטרים וקומוניסטים
133	פרק 6. ספרות סוציאליסטית וקומוניסטית
141	סוף דבר: "בחזרה למרקס"?
146	מקורות
148	לקריאה מומלצת

מבוא

טקסט משנה עולם – מאז ועד היום

"קשה להעלות על הדעת שבכוחם של כמה עמודים לשנות לבדם את העולם. [...] אין ספק שלמניפסט הקומוניסטי הייתה השפעה מכרעת על ההיסטוריה במאתיים השנים האחרונות", כך כתב ב־1998 הסופר האיטלקי אומברטו אקו, במלאות 150 שנה לפרסום המניפסט הקומוניסטי. אקו תהה בעיקר על איכותו הספרותית הייחודית של הטקסט. נראה שהוא ביקש לתלות בסגולתו הספרותית את עוצמת השינוי ההיסטורי שחולל המניפסט, או לפחות לראות בה את סוד כוחו הרטורי של החיבור, שעד היום מוסיף להצית את דמיון קוראיו ואולי אף להניעם לפעולה.

אקו הצטרף לשורה ארוכה של הוגים, אנשי ספרות, היסטוריונים, פילוסופים ופוליטיקאים, שאותו חיבור קצר, אשר נועד לשמש רק "אני מאמין" של מפלגה פוליטית בהתהוות, עורר בהם תגובה כפולה ומכופלה: הערכה עצומה מהולה בפליאה הן כלפי עוצמתו הרטורית מלאת הברק, החד־פעמית, והן – ובעיקר – כלפי כוחו הרעיוני ששימש השראה לשינוי עמוק בתולדות האנושות. מבחינה זאת קשה למצוא חיבור מתאים יותר לסדרה על "ספרים משני עולם". נראה שאוהדי המניפסט הקומוניסטי ומבקריו מסכימים כולם שמדובר במופת לחיבור הראוי לכינוי אירוע היסטורי – אירוע שניתן לקשור אליו ישירות שינוי תהומי בהיסטוריה האנושית.

בכך לא תם העניין. המניפסט, כדאי להדגיש, אינו רק תעודה היסטורית הרת־משמעות המסבירה משהו חשוב על תמורות עבר

שעיצבו את חיי ההווה שלנו. הוא נחשב למופתי גם בזכות העובדה המפליאה שהטקסט, הישן והנושן במניין שנותיו, מיטיב לתאר את ההווה החברתי-כלכלי ועדיין מציע קריאה לחלופה ממשית לעתיד לבוא.

במבוא שלהלן אציג בקצרה את שלושת המאפיינים הללו של המניפסט: 1. טקסט משנה עולם; 2. טקסט שעדיין מתאר במדויק את ההווה; 3. טקסט המציע השקפת עולם שיטתית על מה שראוי שנחתור אליו לקראת העתיד.

הקומוניזם הוא אחת התופעות הפוליטיות החשובות והמשמעותיות ביותר של המאה העשרים. למרות דעיכתה הניכרת, לתופעה הזאת עדיין יש השפעה לא מבוטלת גם במאה העשרים ואחת. מותר להניח שב-1848, כשאבותיו המייסדים של הקומוניזם כאדיאולוגיה וכתנועה פוליטית, קרל מרקס ופרידריך אנגלס, פתחו את המניפסט הקומוניסטי בהכרזה דרמטית על השפעת הקומוניזם, קביעתם נתפסה כמופרזת. בזמן שהצהירו ש"רוח בלהות מרחפת מעל אירופה – רוח הבלהות של הקומוניזם" – מטבע לשון שנעשתה מאז שגורה – הקומוניזם לא היה אלא בבחינת ניצני תנועה שהורכבה בעיקר מגולים פוליטיים וחסֵד כוח פוליטי וחברתי ממשי. יותר מכך, גם אם היה בו כרעיון לעורר בהלה ופחד, הרי שבמחצית השנייה של המאה התשע-עשרה הרעיון איבד מכוחו, ומרקס ואנגלס היו רחוקים מלחוות את מימוש חזונם למהפכה פוליטית גלובלית, כפי שהיא נקראה במניפסט. אמנם אפשר לטעון שמקצת רעיונותיהם הוטמעו אז במציאות ההיסטורית-הפוליטית, אבל הסיבה המרכזית לכך לא הייתה אימוצם, אלא דווקא הניסיון לעקר את הפוטנציאל המאיים שבהם.

לעומת זאת, לאורך המאה העשרים כולה היינו עדים להתפרצות הרעיון הקומוניסטי ולהתפשטות חסרת תקדים של רעיונות המניפסט. המניפסט הקומוניסטי נהפך לחיבור המגדיר למאות מיליוני אנשים את הווייתם הפוליטית-החברתית וקובע בעבורם את צורת השלטון הפוליטי החל עליהם. מאז שנות העשרים של המאה העשרים, בכרית

המועצות, בסין, בקובה, במזרח אירופה, באמריקה הלטינית – כלומר, בכל רחבי כדור הארץ – היה אפשר, ועדיין אפשר, למצוא נוכחות חיה של רעיון הקומוניזם.

כדאי לתת את הדעת לכך שהנוכחות הרחבה הזאת לא הייתה של הקומוניזם כרעיון מופשט בלבד, כביטוי בתנועות אידיאולוגיות שונות, אלא של הקומוניזם כתנועה פוליטית-חברתית חובקת עולם ובעלת כוח פוליטי משמעותי. הקומוניזם היישומי ראה בעצמו ביטוי והמשך ישיר לנוסח הרעיוני המופיע במניפסט, וראה במחבריו את אבותיו המייסדים. הדימוי החזותי של אותה מחויבות התגלם בשפע המופעים הציבוריים של פסלי הראש המפורסמים של מרקס ואנגלס, שאליהם צורף תמיד פסלו של המנהיג המקומי של המפלגה, כדוגמת לנין בברית המועצות ומאו דזה-דונג בסין. התנועות הקומוניסטיות, שקמו במרחב גיאוגרפי ובאקלים תרבותי שונים מאלה של הולדת הקומוניזם, קשרו את עצמן לרגע היסוד המכונן של המניפסט הקומוניסטי ושל רעיונותיו.

למחויבותן של המפלגות הקומוניסטיות לקשור עצמן הדוקות למניפסט לא היה רק היבט חיובי הנוגע לכוחו של החיבור לחולל שינוי היסטורי עמוק, אלא גם היבט בעייתי: הרעיון המקורי של מרקס ואנגלס נעשה מזוהה עם צורות המשטר הלא-דמוקרטיות והטוטליטריות במדינות הקומוניסטיות. הניסיון הזה, לקשור את המניפסט ומחבריו לשינוי ההיסטורי העמוק במציאות הפוליטית-החברתית במחצית הראשונה של המאה העשרים, חשוב מאוד להבנת הגיאופוליטיקה הבינלאומית שלאחר מלחמת העולם השנייה. המלחמה הקרה, המאבק הבין-גושי בין מדינות מזרח אירופה בהנהגת ברית המועצות לשעבר ובין מדינות המערב, העולם החופשי, הייתה לא רק מאבק על אינטרסים וכוח, אלא גם מאבק אידיאולוגי בין שתי תפיסות עולם מנוגדות. האחת הציגה את תמונת האדם והחברה שלה על בסיס המניפסט הקומוניסטי, ואילו האחרת פנתה לגרסאות מגוונות פרי עטם של הוגי הנאורות. במילים אחרות, הבנת מהותו של המאבק בין הגוש המזרחי לגוש המערבי מחייבת הכרה בתפקיד

החשוב של המניפסט כמקור רעיוני להתגבשות הקונפליקט הפוליטי המרכזי של המאה העשרים, לפחות עד נפילת חומת ברלין ב־1989 והתפרקות הגוש המזרחי.

עם זה, אין לראות את השפעת המניפסט על עיצוב העולם החברתי-הפוליטי רק מבעד לפריזמה של המאבק הבין-גושי. אם מחלצים את המניפסט מלפיתת המאבק הזה, מתברר שמקור השראה הוא מילא – ועדיין עשוי למלא – תפקיד חשוב במאבק הרעיוני שניטש בלב העולם המערב-אירופי בין עמדות שמרניות לעמדות סוציאל-דמוקרטיות, למשל בשאלות על מידת המעורבות של המדינה בניהול החיים החברתיים-הכלכליים, התרת הכוחות הכלכליים בחברה או ריסונם, וגבולות המעבר לשוק גלובלי ואחיד. המניפסט ורעיונותיו שימשו את המצדדים במעורבות המדינה כנגד מי שתמכו בצמצומה למינימום הכרחי. הפולמוס הזה אמנם עמד בצלו של המאבק הגיאוגרפי-פוליטי הגדול שבין הגושים, אבל ניטש כל העת באנגליה, בצרפת ובגרמניה – אותן מדינות במערב שמרקס ואנגלס מיקדו בהן את ניתוחיהם על החברה הבורגנית האירופית.

חשיבותו של המניפסט כחיבור משנה עולם אינה מצומצמת אפוא לעליית הקומוניזם כתנועה פוליטית רבת-השפעה. צמצום כזה יחמיץ בהכרח את תפקידו כמקור השראה מתמיד לעיצוב השינויים החברתיים-הפוליטיים הגדולים בתולדות המערב במאתיים השנים האחרונות. במובן זה ראוי לקרוא את המניפסט הקומוניסטי כמו שאנו קוראים את המדינה של אפלטון, את לווייתן של הובס ואת שתי מסכתות על ממשל מדיני מאת לוק – חיבורי יסוד קלאסיים המספקים לנו הבנה יסודית על התפתחות ההיסטוריה של הרעיונות הפוליטיים במערב. כשם שאנו סבורים שקריאת האמנה החברתית של רוסו או לווייתן, ללא תלות ישירה בצורה פוליטית-חברתית קונקרטית, מלמדת משהו חשוב על השיטה הפוליטית-החברתית במדינות המערב, כך יש להתיר את המניפסט מקריאה הכובלת אותו להיסטוריה של הקומוניזם. הסירוב לקריאתו המצמצמת מכיר, כמובן, בתפקידו המכונן באותה תנועה פוליטית, ויחד עם זה טוען שנחוץ

וראוי לקרוא אותו מנקודת מבט רחבה, כלומר לראות בו מקור להבנת ההיסטוריה של העולם המודרני בכלל.

אין ספק שתכליתו המוצהרת של המניפסט היא פוליטית. הוא נכתב במודע כדי לשמש אמצעי לגיוס חברים חדשים לתנועה פוליטית צעירה ולספק לחבריה-מכבר "אני מאמין" תמציתי. מטבעו הזה התבקש שחלק ניכר ממנו, אם לא כולו, יתיישן עם הזמן וייהפך לכל היותר לתעודה היסטורית מהימנה לרגע היסטורי-פוליטי נתון. ואמנם יש להודות שזה גורלם של חלקים רבים מהחיבור. אולם – וזאת אולי אחת מאיכויותיו הייחודיות – חלקים נכבדים ממנו עדיין רלוונטיים מאי-פעם כתיאור מדויק של זמננו.

התיאור התמציתי שהמניפסט מציע לעקרון הפעולה הקפיטליסטי אינו תיאור של שיטה כלכלית בלבד. הוא מציג את העיקרון הזה כעקרון הפעולה הדינמי של החיים המודרניים ושל דמות האדם שבבסיסם. התיאור הדו-ממדי הזה עדיין מבטא במדויק את עקרונם של חיינו החברתיים-הכלכליים, למרות התמורות המשמעותיות שחלו בהם ב-170 השנים האחרונות. כשמרקס ואנגלס מתארים את אופיה של הבורגנות, את הקפיטליזם, כשאפה מתמדת למשהו חדש, להשתחררות מתמדת מכבלי העבר, הם למעשה מתארים את ראשיתו של תהליך שרק הלך והועצם מאז. החיים המודרניים, על השיטה הכלכלית-החברתית הדומיננטית בהם, מזוהים במניפסט כתהליך הולך ומתעצם של קצב השינוי, כלומר האצה מתמדת שלו. מרקס ואנגלס זיהו את הצורך העמוק של הבורגנות לא לקפוא על שמריה אלא לכוון את עצמה מחדש שוב ושוב, מתוך דחיית צורות העבר ומגבלותיו והתגברות עליהן. בימיהם, האבחון הזה עורר פליאה והשתאות לצד התנגדות וחשש. אבל מאז הוא נתפס כסימן ההיכר של החיים המודרניים.

יותר מכך, הצורך בחידוש מתמיד, בשינוי, בפעולה לא-מסורתית במהותה, אינו רק תיאורו העצמי של האדם המודרני, אלא גם ביטוי ליחס הערכי כפול הפנים המתאפיין גם היום, בדיוק כפי שתיאורו

מרקס ואנגלס בשעתם, כשילוב מתמיד של גאוה ופליאה, מצד אחד, עם אי־נחת עמוק ומועקה, מהצד האחר. מרקס ואנגלס אמנם הדגישו את ההיגיון של כלכלת השוק הבורגנית, ובעיקר את הצורך הקבוע של הקפיטליזם בשווקים מתחדשים ומתרחבים וביצירת צרכים חדשים, ואין ספק שבעניין הזה דבריהם נכונים לזמננו ממש כמו לזמנם. אבל קריאה כזאת מצמצמת את המניפסט לתיאור כלכלי בלבד. היא מתעלמת מהעובדה שהמניפסט, בייחוד בחלקו הראשון, סיפק ומוסיף לספק בין השאר, ואולי בעיקר, את אחד התיאורים המדויקים והרלוונטיים של עקרון החיים המודרניים כשאיפה מתמדת לבריאה, לכינון עצמי ולאישוש עצמי ללא הרף.

אם כן, הקריאה במניפסט אינה רק קריאת מסמך המוקדש לתיאור כלכלי־חברתי. עם הופעתו, הוא נקרא כחיבור שבמרכזו עומד תיאור של חווית החיים המודרנית ושל האדם המודרני. גם היום יש לראות בו מסמך מכונן המציע קריאה אלטרנטיבית ושקולה בחשיבותה לכמה מהחיבורים המכוננים של התהוות תמונת האדם המודרנית. בהקשר זה, מקומו לצד הנאום על כבוד האדם (1496) של פיקו דֶּלָה מִיִּנְדוֹלָה, 95 התזות (1517) שמרתין לותר תלה על דלת הכנסייה בוויטנברג, ההדיוט על החוכמה (1450) של ניקולֶאוס קוזאנוס, שגולל שיחה משולשת בין איש כמורה, רטוריקן והדיוט המייצג חלופה מודרנית לתפיסת האדם, וכמובן, גם הפרק הראשון בהגיונות (1641) של רנה דקארט, ובו ה"אני" המטיל ספק בכל, וחיבורו הנודע של עמנואל קאנט, מהי נאורות? (1784), שנהפך למניפסט הנאורות אף שלא נכתב ככזה.

בקריאת המניפסט הקומוניסטי בין השאר כחלק ממסורת זאת, יש להביא בחשבון את ייחודו בשני היבטים. ראשית, זהו מניפסט מודרני שבמרכזו אינו עומד גילוי האידיווידואל היחיד כבסיסה הבלתי־מעורער של העמדה של האדם החדש. הוא מתמקד דווקא בקבוצה חברתית, המעמד הבורגני, ככוח המעצב שמפרק את העבר ושכוחו לשנות את העולם. שנית, בניגוד לנימה האופטימית השורה על רוב החיבורים שצינו למעלה, נימתו של המניפסט פסימית. הוא

מבשר על כיליונה העתידי של הבורגנות, שלפי מרקס ואנגלס אמנם הולידה בכוחה המעצב את העולם המודרני, אבל גם יצרה את הכוח החדש, הפרולטריון, שיישא את מימוש בשורתה.

קריאת המניפסט בהקשר הרחב הזה, של תיאור התודעה המודרנית, מפוגגת במידה לא מבוטלת את תחושת ההפתעה הרווחת אצל קוראים בימינו, שנדהמים מ"עוצמתו הנבואית" ומן "הרלוונטיות המתמדת" שלו לתיאור הדינמיקה העכשווית של הכלכלה הקפיטליסטית החובקת-כול, לרבות השווקים הכלכליים הלאומים והבינלאומיים. התפוגגות ההפתעה אין פירושה הפחתה בהערכתנו ליכולת הניתוח ולתיאור המקורי ויוצא הדופן במניפסט. מקורה בעיקר בכך שליבת המניפסט היא תיאור ודיאגנוזה של החיים ושל האדם המודרני, ורק על הבסיס הזה החיבור הוא גם תיאור של הקפיטליזם כשיטה כלכלית וגם מניפסט הקורא לשינוי החיים החברתיים-הפוליטיים.

הסיבות לנטייה לצמצום מובנו של המניפסט קשורות לזיהויו הפוליטי-ההיסטורי עם גורל התנועות הקומוניסטיות עוד לפני המהפכה ברוסיה ב-1917 וביתר שאת אחריה. אי אפשר ואין צורך לשחרר אותו מההקשר הטעון של תולדות המפלגה הקומוניסטית. אבל בחיבור שלפנינו ננסה בעיקר לעמוד על ייחודו של המניפסט כטקסט רעיוני, שכונסו בו רעיונות פילוסופיים אשר נוסחו כמניפסט פוליטי. אם נצליח ולו במידה מסוימת, נוכל לראות בו – כמו בטקסטים מכוננים אחרים שעיצבו את תמונת האדם המודרני – הצעה תקפה לתיאור של מי שאנחנו, ובמילים אחרות, של צורת החיים החברתיים-הכלכליים שהיא ההקשר שבו אנו מתקיימים ופועלים.

המניפסט הקומוניסטי הוא יותר מחיבור פוליטי המצייר תמונה חיה על אופיים של החיים המודרניים כחלק מניסיונו לשכנע אותנו להתגייס לפעולה לקראת מימוש חזון פוליטי-חברתי מוגדר. זהו למעשה חיבור הנושא תוכן מוסרי מובהק. מחבריו אמנם עושים מאמץ בולט ומודע להסתירו, אבל התוכן המוסרי שב וצץ כמעט בכל שורה בו. אדם שנכח בשיחות של מרקס עם חבריו סיפר

שהוא היה פורץ בצחוק מתגלגל בכל פעם שהשיחה נעה אל שיקול הדעת המוסרי. למרות הביטוי האנקדוטלי הזה לבזו וללעג שרחש מרקס לשיח המוסרי, ולדחייתו העמוקה אותו, אין ספק שהקוראים הראשונים של המניפסט חשו באופן ברור ומובהק ביותר, כמו קוראיו היום, שזה חיבור על עוול, חוסר צדק ואי־שוויון שאינם ראויים מוסרית ומחייבים פעולה של תיקון, אשר תשוב ותכונן עולם מוסרי ראוי.

המניפסט נפתח כידוע בדיאגנוזה היסטורית: כל ההיסטוריה של האנושות, מראשיתה ועד עתה, ניתנת לתיאור כהיסטוריה של מאבק בין המנצל למנוצל, בין האדון לעבד. את המשפט המפורסם הזה ניתן לקרוא כאמירה עובדתית גרידא, ובהחלט ייתכן שמרקס ואנגלס רצו שנקרא אותו כך. אבל גם אי אפשר להתעלם מהעובדה הברורה שזה לא המצב הראוי, שזה לא צריך להמשיך ולהיות כך. הרי החיבור עצמו נענה לאתגר המוסרי בעצם הכרזתו על הופעת כוח חדש, הפרולטריון, שישים קץ לעוול, לחוסר הצדק ולא־שוויון המתמיד משחר ההיסטוריה האנושית. אי אפשר לקרוא את המניפסט בלי הטון המוסרי – יש שיגידו: הדתי – הנוכח בו. כמובן, אפשר לראות באי־שוויון נתון טבעי של האנושי, כפי שבחרו לעשות הוגים בולטים כמו הובס או רוסו. העובדה הזאת רק מעצימה את נוכחותו של הממד המוסרי במניפסט, נוכחות מודחקת כפועל יוצא של פעולה מודעת של מחבריו. יש טעמים מוצדקים לבחירתם של מחברי המניפסט להעלים ולהשקיט את הרטוריקה המוסרית של החיבור. חלקם אף מופיעים במניפסט עצמו – בביקורת החריפה שמובאת בו על כל צורה של מחשבה אוטופית. יחד עם זאת, נדמה לי שהעניין החשוב נוגע לצד הסגנוני והרטורי. גם למרקס ולאנגלס, כמו לקוראים, ברורה הנוכחות הבלתי ניתנת לסילוק של המוסרי, אבל הם בחרו להעלימו דווקא כדי להעצים את נוכחותו לדרגה גבוהה יותר, שבה המוסרי נתפס כעניין מובן מאליו שאין כלל צורך להצביע עליו. כלומר, העוול והסבל, האי־צדק והאי־שוויון הם עובדות מובהקות לגבי האנושי, בדיוק כמו הצורך המתמשך להתגבר עליהם. השפה

המדעית, התיאורית בלבד, המרוחקת כביכול, מדגישה שהמוסרי נוכח כדבר מוכן מאליו, ולכן אין צורך לבטא אותו במפורש.

העתכבתי כאן לרגע, במבוא, על הממד המוסרי במניפסט לא כדי לפתוח בדיון בשאלה המורכבת והסבוכה, אם קיימת תפיסה אתית שאפשר לכוונת "אתיקה מרקסיסטית", ואם כן, מה מעמדה המוסרי. אני מזכיר את העניין כדי להראות מה בחיבור, מלבד התיאור של הוויית החיים החברתית-הכלכלית של האדם המודרני, מקנה לו רלוונטיות מתמשכת. מדובר בעיקר בדחף המוסרי העומד ביסודו. הקורא מזהה אותו ומזדהה עמו באופן שאינו תלוי כלל בצורה ההיסטורית המסוימת שהדחף הזה לבש בפועל או נועד ללבוש, כמו, למשל, בסוציאליזם או בקומוניזם, שתי אידיאולוגיות שביקשו לממש את התביעה המוסרית המקופלת במניפסט.

האם מרקס הוא פילוסוף? האם המרקסיזם הוא פילוסופיה? השאלות האלה עוררו פולמוס ארוך שמעולם לא הוכרע. המניפסט, חיבור פוליטי במובהק, לא נראה מועמד טבעי לביסוס המעמד הפילוסופי של מחשבת מרקס. קל הרבה יותר לבסס אותו על הכתיבה הפולמוסית של מרקס ואנגלס, או על כתבי שחרות של מרקס, שגילויים בתחילת המאה העשרים שיווה ממד הומניסטי יסודי לגוף טענותיו של מרקס, והעמיד בסימן שאלה את הפרשנות המטריאליסטית הנוקשה ששללה את הממד הזה. אף על פי כן, אני סבור שגם הקריאה במניפסט מאפשרת זאת. אמנם גם במקרה הפילוסופי, כמו במקרה המוסרי, המחברים עושים מאמץ מודע להרחיק את החיבור מהאפשרות לקרוא אותו בהקשר של המסורת הפילוסופית, והם מעדיפים להציגו כחיבור שנולד ממניעים הנוגעים לשאלות בתחומי החברה, הפוליטיקה והכלכלה. אבל בעניין זה אין מקום להתעלם מעובדה אחרת: השנים המכריעות בעיצובו האינטלקטואלי של מרקס, וכמידה מצומצמת גם של אנגלס – שקדמו לפרסום המניפסט ב-1848 – עמדו בסימנה הבלעדי של המסורת הפילוסופית הגרמנית בתקופה שלאחר מותו של הגל. המטען הרעיוני הבולט אצל השניים, ושוב, בעיקר אצל מרקס, אינו זה שהיה אופייני לחוקרי חברה וכלכלה בעידן התיעוש

והקפיטליזם. המחשבה שלהם נטועה בעולם המחשבה הפילוסופית של האידיאליזם הגרמני ושל המסורת שצמחה ממנו. מוכרת האמירה שאי אפשר להבין את מרקס בלי להבין או להכיר את הגל ואת המסורת ההגליאנית. המניפסט הקומוניסטי מדגים שאין זאת אמירה ריקה. הוא אכן חיבור פוליטי, אבל מובלעת בו בתמצית מסורת פילוסופית שלמה. להבדיל מתוכנו המוסרי, שקל לזהותו למרות טשטושו המכוון, חילוץ תוכנו הפילוסופי מחייב עבודת פרשנות מדוקדקת, היסטורית ומושגית כאחת. לטעמי, החילוץ הפרשני אינו מכוון רק להצגת מקורות ההשפעה המוטמעים בין שורות המניפסט. ההצבעה על תוכנו הפילוסופי תכליתה להראות שהוא למעשה ביטוי מובהק לעמדה פילוסופית שנולדה מתוך המסורת האמורה. הדגשת ההיבט הפילוסופי המובלע משמשת אותי כהסבר לכך שהמניפסט חורג הרבה אל מעבר לזמנו: שהרי בחלקו הוא משמר עמדה פילוסופית שיש לה עדיין הכוח לתת לקוראיו תיאור של מי שאנחנו גם היום. כוונתי בעיקר לתמונת האדם המודרני העולה מחלקו הראשון של החיבור, שבטבורה תיאור האדם כמי שחותר ללא הרף לשינוי ולחידוש. התיאור הזה, לדעתי, משמש סיכום של מהלך פילוסופי נרחב.

זה המקום לאפיין בקצרה את סוג הקריאה שאציע בעמודים הבאים. מטבע הדברים, בשל חשיבותו כטקסט היסטורי שהניע תנועה פוליטית עצומה, הרבה מאוד נכתב על המניפסט הקומוניסטי, ומכל זווית אפשרית. בנקודת המוצא לכתיבת הספר המוצע בזאת לקוראים היה לי ברור שאיני יכול ואיני מעוניין לתאר את הקריאות הרבות מספור בטקסט. נדרשתי להכריע ולבחור נקודת מבט שתדריך אותי. הבחירה לא הייתה קשה. היא נגזרה מהקשר הדעת המוכר לי – הפילוסופיה והתרבות הגרמניות מקאנט עד הגל. כאמור, אלה היו בית גידולו הרעיוני של המניפסט.

אני מודע לכך שנקודת המבט הזאת משרטטת תמונה חלקית על החיבור, ושהשלמת התמונה כרוכה בקריאות אחרות – היסטוריות,

סוציולוגיות וכלכליות. כדי לפצות במידת מה על כך בחרתי לתאר את הטקסט ולפרשו במתכונת של קריאה מדוקדקת ככל האפשר. לקריאה הפרשנית הזאת מוקדש חלק מן הספר. קודמים לכך פרקים קונקרטיים יותר בצביונם, הפורשים בין השאר הקשרים היסטוריים ופוליטיים על הולדת הטקסט ואת פרשת רקעו הפילוסופי. לשם ריענון זיכרונם של הקוראים הוספתי גם ביוגרפיות קצרצרות של מרקס ואנגלס, שני ענקי מחשבה שביקשו בזמנם לחולל שינוי יסודי בעולם המוכר להם, באמצעות חיבור שהוא מופתי ככל שהוא קצר – חיבור שלא נס ליחו גם לגבי זמננו ועולמנו.